Bánáti Tibor

Egy „javíthatatlan moralista" Bajáról

Vujity Joakim 1772. szeptember 9-én született Baján, rézműves foglalkozású apjának az egykori Prováliа (ma Árpád) és a Borrév (ma Kazinczy) utca sarkától a második, a Miklós utca irányában álló – azóta lebontott – házában. Később a bajai szerb nyelvű görögkeleti elemi iskolába járt, majd a helyi ferencesek által fenntartott magánjellegű gimnáziumba. A latint és németet Újvidéken igyekezett elsajátítani. A gimnáziumot Kalocsán és Szegeden fejezte be. Majd Pozsonyban jogot, bölcseletet és teológiát tanult. Az ottani konviktusban a héber és ógörög nyelvekkel is ismerkedett, de főleg pedagógiai tanulmányokkal foglalkozott, tanárrá képezte magát.

Utazásait 1796-ban kezdte meg.

Gyalog indult el Bajáról. A lényét meghatározó nyugtalan vérmérsékletével, örökös kóborlási vágyával összhangban állt vándorélete. Megtakarított pénzén *Triesztbe* utazott, ahol egy *Kvekits* nevű gazdag kereskedő fiának házitanítója lett. Megtanult olaszul, franciául és angolul is. Tanítványa apjának jóvoltából lehetővé vált számára, hogy annak kereskedő hajójával hajóutakat tegyen. Körülutazta Itáliát, járt Odesszában, Taganrokogban, Szmirnában, Jaffában, Rosettében, Alexandriában és másutt. Amikor 1805-ben visszatért Triesztbe, a város felé nyomuló francia csapatok miatt *Újgradiskába* ment, ahol tanított, később váratlanul *Zimonyban* tűnt fel, itt nyelvtanítással foglalkozott ugyan, de *politikai felkelésben való részvétel gyanúja miatt* szabadságvesztésre ítélték, majd 1809-ben visszatoloncolták szülővárosába.

Bajáról rövid idő múlva Budára ment, ahol 1810-ben tanítói állást kapott. *Szentendrére* 1813-ban került. Ottani tartózkodásának idején nősült meg. Feleségül vett egy gazdag özvegyasszonyt, *Manolovity* Pelagiát.

A pesti magyar színtársulat példáján felbuzdulva 1813. augusztus 24-én, *a pesti Rondellában* működő szerb, magyar és német színészekkel színre vitte August *von Kotzebue* „*A papagáj*" című darabját – saját szerb nyelvű fordításában –, s ebben maga is fellépett. A *magyarországi szerb színészet elindítója lett.* Több magyar színész is szerepelt a darabban, mint például *Déryné*, s a magyar társulat átengedte részükre nemcsak színpadát, hanem díszleteit, jelmezeit is. Déryné szerb népdalokat énekelt, s aratott sikert a főleg szerb kereskedőkből álló közönség előtt.

Nem a véletlenség hozta létre a szerb színházat Pesten! *Ez a város volt a magyarországi szerb kultúra központja.* Nagyszámú gazdag szerb kereskedő és iskolázott személy élt Pesten és Budán. Ezen felül nagyszerű szerb nyomda is működött Budán, ahol sok szerb könyvet és újságot nyomtattak ki.

Megszervezte Vujity Joakim *az első szerb vándorszínésztársulatot* is, s 1813–1835 között szerb előadásokat tartott Szentendrén. Beutazta Magyarország szerbek lakta vidékeit, a Délvidéket (Pancsova, Szabadka, Temesvár, Zombor, Zimony). Szegeden 1815-ben, majd Újvidéken is bemutatta saját átdolgozásában, szerb nyelven *Balog* István színész, színigazgató és színműíró „*Cserni György*" című 4 felvonásos, szerb témájú, énekes vitézi játékát, amely Szemendrin és Belgrád tájékán játszódott.

Az első sikeres pesti előadás után nincs adat más városokban tartott előadásokról – 1815-ig. *Eckarshausen* Károly „*Inkle és Járikó*" című közkedvelt énekes művét, amely Jean-Jacques *Rousseau* francia író „*Vissza a*

természethez!" jelszava alapján íródott, saját fordításában „*Inkle és Jarika* címmel 1815. január 18-án bemutatta Baján is. *Ez volt az első polgári színházi előadás szerb nyelven Baján!* A bemutató anyagi vonzatáról ezt írta Vujity: „*Az előadásból származó bevételt a hadiözvegyeknek ajánlottam, akiknek férje Lajbcignál* (Lipcsénél, ahol a híres 1813-i „Népek csatája" volt. – B.T.) *veszítették életüket. A bevétel* 302 *forint és* 30 *krajcár volt.*" Ezt az összeget az egykori bajai bírónak, *Jovanovity*nak adta át, aki továbbította azt a hadsereg vezetőihez. Megemlíti még, hogy a budai „*Tudósító*" című lap az első oldalán közölte e jelentős bajai kulturális esemény és az adakozás hírét.

Kragujevácon – amely a XIX. század elején Szerbia fővárosa volt – 1833-ban *Obrenovity* Milos fejedelem kinevezte a Szerb Fejedelmi Színház igazgatójának; színpadot, havi fizetést is biztosított számára. Vujity volt az igazgató, a rendező, a színművek fordítója, írója, a színház mindenese. Színészei műkedvelők voltak, a diákok és a fiatal hivatali tisztviselők közül kerültek ki. Műsoron magyar, német, francia és angol darabok általa átültetett szerb fordításai, saját és más szerb szerzők gyengébb színművei szerepeltek, kerültek bemutatásra Újvidéken és Zágrábban is. A színház 1841-ig működött. Vujity 1835. február 15-től 1836 szeptemberéig volt a fejedelmi színház igazgatója. Betegsége miatt hagyta abba tevékenységét; nyugdíjat is kapott a fejedelemtől. (Később róla nevezték el Kragujevácon az általa alapított színházat.)

A színházi élettel érzelmileg teljesen azonosuló Vujity azonban nem nyugszik. Újvidékre megy 1838-ban, s ott működvelő vándortársulatot hoz létre. A színházi truppot 1839-ben zágrábi vendégszereplésre is meghívták, ahol három hónap alatt húsz előadást tartottak és pénzadományokat is gyűjtöttek. (Később „*Repülő műkedvelő társulat*"-nak nevezték el magukat a színészei; társulatként az alapító távozása után is tovább működtek. Közülük kerültek ki az első hivatásos szerb színészek.)

Amikor a közel öt évszázados török rabszolgaságtól felszabadulva, 1841-ben *Belgrád* lett Szerbia fővárosa, ott alakult ki a nemzeti színjátszás központja. A Vujity által létrehozott újvidéki együttest mindjárt meghívták Belgrádba, ott mintegy negyven előadást tartottak (1842 közepéig). A szerb nemzeti színházat végül mégis Újvidéken alapították meg 1861-ben, majd 1868-ban Belgrádban.

Vujity az 1840. évi nagy bajai tűzvész után még hazalátogatott szüleihez. Óriási csapás volt rá nézve, hogy elégett összes, Baján felhalmozott könyve... Majd újabb utazásokra vállalkozott 1840–1842 között. Bejárta *Rómát*, eljutott Dél-Oroszország távoli vidékeire, Szerbiába 1842-ben került vissza: ettől fogva Belgrádban éldegélt, irodalmi és színházszervezői tevékenységével felhagyott. Elhagyottan, megvakulva, szegénységben ott is halt meg 1847. november 8-án. A Skardalija utcácska mellett lévő öreg temető kápolnájának egyik kriptájában helyezték örök nyugovóra. Amikor a régi temetőt felszámolták, a kápolnát is lebontották, sírja eltűnt.

Végrendeletét még Baján írta meg 1839-ben, amelyben alapítványt is tett a bajai nagygimnázium számára, 1844-től kezdve évenként két görögkeleti vallású diák támogatására. *Mindig bajainak vallotta magát.*

Egyénisége alkalmasabb volt a vándorszínészethez, mint a tanításhoz vagy az íráshoz, mert az utóbbi különösen mélyrehatóbb alkotói tevékenységet kíván. Azért tanárként, tanítóként és házitanítóként mindig is írt, hogy neveljen vagy tanúságul szolgáljon. Megjelentették *francia nyelvtanát* (1805), egy *természetrajzát*, különösen az ifjúság használatára (1809), *Napóleon* dicsőséges hadműveleteiről szóló romantikus történeteit (1814), erkölcsi elbeszéléseit, illetve *erényiskoláját* (1832) és *földrajzi* leírását (1825). Több, az ifjúságnak szánt művet is fordított, például „*Az ifjú Robinson*"-t (1810) és sok más szórakoztató írást az angol és itáliai birodalomból, de ezek kiadatlanok maradtak.

Két – öndicséretben bővelkedő – *önéletrajzot* is írt. Német nyelvűt Budán (1826), a szerb nyelvűt Károlyvárosban (1833). Miként egyik szerb kritikusa, Pavle Popovity megfogalmazta: „*...egy beképzelt, önérzetében komikus típust és írót, egy javíthatatlan moralistát és házitanítót, ugyanakkor pedig egy éhező és mindenre helyeslő irodalmárt ismerünk meg a könyvből*".

Több érdekes útirajzot is írt. Például az „*Utazás Szerbiában*" (Buda, 1828) című munkájában saját magáról is beszél, leírásokat közöl benne kolostorokról, templomokról, régiségekről, hízelgéssel párosítva Obrenovity szerb fejedelem iránt. Belgrádban 1845-ben megjelentette az „*Utazás Magyarországon, Valahiában, Moldovában, Besszarábiában, a herszoni kormányzóságban és a Krímben*" című – csekély irodalmi értékű, de érdekes megfigyeléseket tartalmazó – dokumentum jellegű útibeszámolóját. Budán 1805-ben kiadott két „színházi könyvecskét", amelyek Karl Eckershausen német író már említett „Inkle és Járikó", valamint „*Egy cipő okozta szerelmi irigység*" című darabjainak szerb fordításai voltak. Több színdarabot, elbeszélést írt és fordított – főleg németből –, vagy átdolgozta úgy, hogy átültette szerb környezetbe, így más jellegűvé is tette. A szereplők *szerb nevet* kaptak, *szerb környezetben* játszódott a történet, *szerb versek és énekek* hangzottak el benne. Ha írt, vagy fordított, azt jórészt azért tette, hogy beszámoljon útiélményeiről és anyagot biztosítson a szerb színjátszás számára. Nem volt műfordító, azért fordított más nyelvből, hogy legyen mit játszani színészeinek. Drámairodalmi tevékenységében is *mindvégig pedagógus maradt*, a színházat a léleknemesítés iskolájának tekintette.

A BAJAI HONPOLGÁR
1996 januári számából